

О.І. Дідківська, к.і.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ШЕВЧЕНКО І НАШ КРАЙ

«Любіться, брати мої,
Україну любіте і за неї,
безталанну, Господа моліте».
«В казематі», 1849–1850 рр.

Рік 2014 з правомірно називають роком великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка. У літературі, історії кожного народу, серед її великих творців є поети, імена яких повиті невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського народу є Тарас Шевченко, чия безсмертна спадщина – одна з найбільших вершин людського генія.

Т.Шевченко – велетень духу, митець могутньої творчої сили, непримиренний борець проти будь-якого гноблення людини людиною. Поезія, мистецтво слова поєдналися в його творах з соціальною боротьбою і становлять з нею суцільний органічний сплав. В історію людської культури він ввійшов не тільки як геніальний народний поет України, а й як найбільший, поряд з О.Пушкіним і А.Міцкевичем, поет слов'янства, як поет-гуманіст світового значення.

Т.Шевченко виступив як поет-новатор, приніс з собою в українську літературу «слово нове», новий світ поезії, неповторні образи, картини й барви, небачене раніше багатство й широчінь тем, ідей, мотивів, жанрових форм, вивів українську літературу на шлях реалізму й народності. Любов Тараса Шевченка до України-Вкраїни-України (такі назви своєї Батьківщини найчастіше вживає поет) молитовна, ніжна, синівська.

Доля «своєї безталанної країни», «нашої любові України» тривожила розум і почуття поета з молодих літ до останнього подиху. Якими тільки словами не величав він Батьківщину! «Матір», «дружина», «небога», «ненька», «вдова», «вдовиця», «безталання», «свята батьківщина», «милий край», «наша країна».

Шевченко з молодих літ свою духовну спорідненість зі своїм краєм відчував і усвідомлював настільки глибинно, що не уявляв свого життя без України і свого останнього притулку «як умру то поховайте ... На Вкраїні милій».

Пам'ять поколінь дбайливо береже кожен мить, кожен деталь, що пов'язані з перебуванням Шевченка в Україні та в нашій країні.

У 40-х рр. Тарас Григорович тричі відвідав Україну (1843, 1844, 1845). 14 років він жив поза рідним краєм. Писав твори, нав'яні спогадами про Черкащину, романтичними переживаннями української історії, але, приїхавши додому, побачив не вимріяну, а реальну Україну, що постала перед його очима великою руїною.

Результатом цих поїздок став альбом творів «Три літа» – 23 поезії за три роки. Особливо плідним для поета був 1845 рік. З'являються поетичні шедеври: поеми «Єретик», «Невольник», «Великий льох», «Кавказ», послання «І мертвим і живим...» тощо і, зрештою, – «Заповіт». На сучасників вони справили надзвичайне враження. Пантелеймон Куліш, оцінюючи поезії Шевченка періоду «трьох літ», стверджував, що це був уже не Кобзар, а національний пророк. «Українська молодь дивилася на Шевченка, як на якийсь світильник небесний...» Рукопис «Три літа» справедливо називають духовним скарбом, заповітом рідному народові.

22 березня 1845 р. Шевченко дістав в Академії звання «вільного (“некласного”) художника» і вже в квітні приїздить в Україну, щоб постійно тут жити і працювати.

21 вересня 1846 р. Т.Г. Шевченко одержав від Археологічної комісії доручення вирушити в різні місця Київської, Подільської і Волинської губернії для запису народних переказів, легенд і пісень; для збирання відомостей про могили і урочища, для описування монументальних пам'яток і старовинних будинків та виявлення і придбання різних історичних документів. Крім того, йому спеціально доручили відвідати Почаївську Лавру і малювати загальний зовнішній вигляд, інтер'єр храму і пейзаж, що відкривається з лаврської тераси.

Красназавчі дослідження на основі вивчення літературних джерел, архівних матеріалів та документів дозволили виявити місця та час перебування Т.Г. Шевченка в Житомирі.

Великий інтерес являє собою документ, що зберігається в держархіві області. Це виписка з протоколу Волинської духовної консисторії від 15 жовтня 1845 р., яка підтверджує перебування Тараса Григоровича на Волині. Зокрема в протоколі зазначено, що «свободному художнику поручено собрати в Вольнскої губернії разные сведения о народных преданиях, рассказах и курганах, замечательных памятников древности и. т. д., а также побывать в Почаевской Лавре и снять виды с оной и окрестности ее... Сделать распоряжение, чтобы г. Шевченко было со стороны духовных лиц надлежащее содействие

в виконанні його поручень, в разі огляду ім яких церков і монастирів. Приказали: о точному виконанні присланого вимоги г. генерал-губернатора Бибикова послати із консисторії всім монастирям, духовним правлінням і благочинним Житомирського і Кременецького уездів, а також благочинному житомирських градських церков, економу Волинського архиєрейського дому і благочинному кременецьких градських церков укази сього, повідомити в Волинське семенарське правління і Духовний собор Почаєвської Лаври». Отже, сьогодні вже незаперечними фактами є те, що в Житомирі, що був тоді центром Волинської губернії, Шевченко зупинявся в колишньому будинку поштової контори (тепер вул. Черняхівського, 1), в будинку волинського губернатора (тепер на цьому місці знаходяться кінотеатр «Україна») та в будинку волинського архиєпископа по вул. Великій Бердичівській, що зберігся до цього часу. На архиєрейському подвір'ї знаходилися кімнати для приїжджих, де, очевидно, зупинявся поет.

В його рукописному «Журналі» є запис, що восени 1846 р. він тут «пересиджував грязь і дощі».

Т.Г. Шевченко виїхав із Житомира на Волинь за маршрутом Новоград-Волинський-Корець-Острогоз-Дубно-Кременець-Почаїв. Шевченко пізнав звичаї, побут волинян. Враження загалом були гнітючі. «Каторга – краще для них, – писав про волинських селян двома роками раніше Микола Костомаров. – Ставлення таке, що перевершує будь-яке уявлення про утиски і сповнює жахом...». У записнику, в якому Тарас Шевченко робив начерки олівцем, зберігся запис: «Всюди їздив – і всюди плакав».

Свої враження від цієї подорожі поет залишив у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». У повісті Шевченко від імені героя цього твору говорить: «Измеривши вдоль и поперек Волинь и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев. Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу (С.О. Прехтель, знайомий Шевченка лікар і агроном), собраними мною у волинських і подольських агрономів. А юним і прекрасним друзям моим – тетрадку малоросійських песен, записаними мною от подолян и волинян».

Яким Шевченко побачив Житомир? Невеликим, одноповерховим, непорядкованим. Це й не дивно, місто тільки «опанувало» посаду губернського центру, яким воно стало офіційно в 1804 р. В середині століття головні вулиці тільки починали забруковуватися.

Перебування Шевченка в нашому краї знайшло відображення в творчості. В деяких творах він описує наш край, вживає справжні назви міст і річок. Згадується Волинь, а також окремі її міста і в поемах «Чернець», «Відьма», «Петрусь», «Варнак». В повісті «Варнак», наприклад, згадуються події, які відбуваються на березі річки Случ «за десять верств вище Новоград-Волинського, де річка, звиваючись, утворює кільце, в центрі якого оточені дібровою, стоять залишки величезних кам'яних палат». Без сумніву, село це Гульськ чи Гольськ, як звалось воно раніше. І через нього колись проходив південний шлях на Волинь із Києва, яким поїхав Шевченко до Кам'янець-Подільського.

У своїх творах Т.Шевченко згадує Бердичів чотири рази. Це дає підстави вважати, що поет добре ознайомився з життям міста, в якому перебував.

Особливу увагу в своїй подорожі до Житомира поет приділив Кодні – одне із скорботних пам'ятних місць Коліївщини, де було закатовано понад три тисячі гайдамаків. Кодню, вперше відвідав поет, повертаючись із Кам'янець-Подільського, а потім спеціально приїздив з Житомира аби «поклонитися могилам».

Ряд документів засвідчують, що зв'язки поета з нашим краєм не припинялись до останніх днів його життя. Про це свідчить те, що в його бібліотеці в Петербурзі знаходилися 4 книги видані в Житомирі в 1860 р. польською мовою. Хто надіслав їх поету? З ким із наших земляків Т.Г. Шевченко листувався наприкінці свого життя? Ці та інші питання, які мають відношення до зв'язків поета з нашим краєм, ще чекають своїх дослідників.